

ДЕМОКРАТІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

ІНКЛЮЗІЯ В УКРАЇНІ І ПОЗА КОРДОНАМИ

Марія Ясеновська, Олена Зіненко, Катерина Кормілець
Лютий 2023

У перший рік повномасштабного російського вторгнення в Україну мережа партнерів ХОФ «Громадська альтернатива» провели щорічний фестиваль доступності «ІнклюзіОН Fest 2022» онлайн, щоб поділилися досвідом щодо того, як швидко приймати рішення для порятунку життя людей, надавати допомогу в організації евакуації та подальшого розміщення.

Підвищується значимість інклюзивної культури: доступні простори стають прихистками, а творчі майстерні - інструментом проживання травми і пошуку нових сенсів життя.

Нові закордонні досвіди дають змогу відрефлексувати власні досягнення і розширюють обрії, це шанс зробити Україну кращою.

Зміст

	Вступ	4
1.	ІНКЛЮЗІОН: 2022 – ТРИМАЄМО ЗВ'ЯЗОК	5
2.	КУЛЬТУРА НА ТЕРИТОРІЇ ВІЙНИ	10
3.	КУЛЬТУРА: ТЕРИТОРІЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ	17
4.	ІНКЛЮЗІЯ ЯК ШАНС ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ФІЗИЧНОГО Й ПСИХОЛОГІЧНОГО	21

Ця публікація — збірка-щоденник із тезами й цитатами з фестивалю «ІнклюзіОН: 2022. Поза кордонами».

Фестиваль «ІнклюзіОН Fest» — освітньо-культурний інформаційний проєкт, спрямований на привнесення європейського досвіду в Україну задля вирішення проблеми відбудови та створення безбар'єрності міського середовища в цілому та культури зокрема: це і проблеми фізичної доступності публічних просторів, і проблема нерозуміння необхідності включення людини у суспільство з урахуванням її особистих потреб, проблеми замовчуваності важливих тем у суспільстві, невидимості людини з інвалідністю. У 2020 році фестиваль частково став подією в еміграції з вивченням досвіду поза кордонами, вдосконалення володіння інструментами взаємодії на далеких відстанях.

Організатори: Харківська обласна фундація «Громадська альтернатива» за підтримки Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні.

Метою фестивалю є активізація місцевої громади, державних інституцій та бізнесу для вирішення проблем безбар'єрності міського середовища, формування культури інклюзивного спілкування, обмін досвідом та сприяння розвитку інклюзивних ініціатив у місті Харків та в Україні в ситуації війни і комунікації поза кордонами.

Фестиваль став перевіркою наших зв'язків поза кордонами, з іншого боку, він виступив простором обговорен-

ня нового досвіду, який харківські активісти й активісти інклюзії отримали через вимушене переміщення та перебування в умовах війни.

У фестивалі взяли участь представники й представниці культурних і громадських організацій, активісти та активістки, залучені в процеси впровадження інклюзії. Харків, Львів, Брюссель, Франкфурт-на-Одері, Саарбрюкен, Стокгольм та інші — європейські міста поєдналися ланцюгом українських ініціатив, які вперто продовжують тримати зв'язок.

Тут і зараз. Фестиваль проходив в онлайні, але говорили про життя людей з інвалідністю та активістів і активісток інклюзивного руху в місцях в межах України й поза її кордонами.

Окреслимо умови. Фестиваль проходив із середини листопада до середини грудня 2022 року. У цей час в українських містах вимикали світло через пошкодження інфраструктури забезпечення електроенергії внаслідок ракетних атак із боку російської федерації. Це були чотири зустрічі, одну з яких довелося перенести саме через вимкнення світла й неможливість підключитися до сесії учасників та учасниць, що погодилися взяти участь. Формат онлайн-зустрічей ми освоїли під час карантину через COVID-19 у 2020–2021 роках, і це дозволило українцям і українкам по всьому світі не розгубитися та тримати зв'язок.

Ми вдячні за можливість проведення фестивалю та підготовки цієї збірки Представництву Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні й учасникам і учасницям, які не здаються та продовжують робити свою справу настільки, наскільки є можливості й ресурси.

Фото 1

Учасники фестивалю на першій зустрічі-знайомстві.

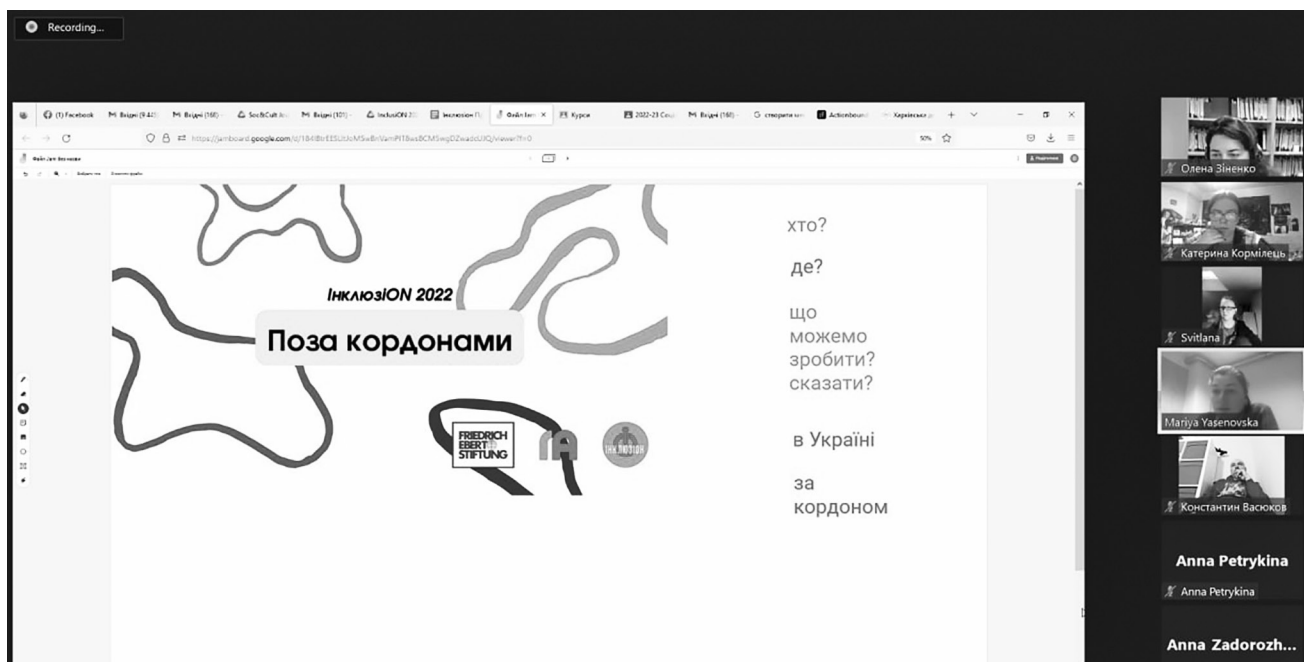
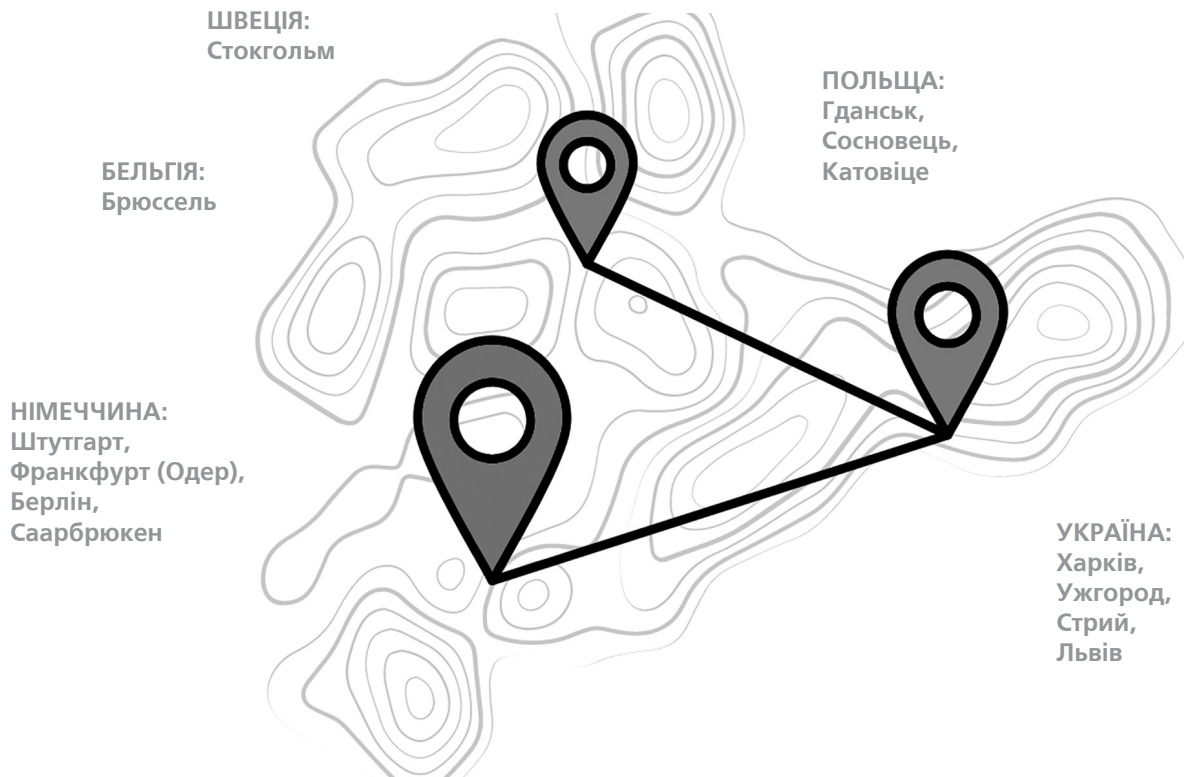

Фото 2

Мапа інклюзії фестивалю.

УЧАСНИКИ «ІНКЛЮЗІОН: 2022. ПОЗА КОРДОНАМИ»

Марія Ясеновська, президентка Харківської Обласної Фундації «Громадська Альтернатива».

Олена Зіненко, медіадослідниця, координаторка проєктів Харківської Обласної Фундації «Громадська Альтернатива».

Анна Петрикiна, тифлопедагог, учителька Харківського спеціального навчально-виховного комплексу імені В. Г. Короленка.

Наталія Івашура, керівниця майстерні для підлітків з аутизмом ГО «Особлива майстерня — Мистецтво для аутизму», викладачка Кафедри корекційної освіти й спеціальної психології Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Ганна Задорожна, наукова співробітниця Харківського художнього музею.

Костянтин Васюков, режисер і директор театру «Публіцист».

Катерина Васюкова, акторка Сілезького театру Станіслава Виспянського в Катовіце, театру «Нафта», «Публіцист».

Світлана Масова, представниця «Станції Уж» і плейбек-театру «Живе Дзеркало».

Олена Шингарьова, директорка Харківської міської громадської організації людей з інвалідністю «Креавіта».

Наталія Звягінцева, менеджерка проєкту InKultur.

Аліна Богданович, акторка, режисерка Платформи театральних ініціатив.

Олена Чернуха, гід-екскурсовод Харківського туристично-інформаційного центру.

Марія Латугіна, співробітниця Харківського туристично-інформаційного центру.

Кормілець Катерина, комунікаційна менеджерка Харківської Обласної Фундації «Громадська Альтернатива», студентка ХДАК.

Вступ

До початку повномасштабного вторгнення росії в Україну офіційна статистика зазначала, що в країні проживає 2,7 мільйона людей з інвалідністю, що складає 6 % від загальної кількості населення України. Повномасштабний напад провокував безпрецедентну гуманітарну кризу по всій країні. За підрахунками міжнародних організацій, майже 7 мільйонів людей стали внутрішньо переміщеними, а за різними підрахунками, від 4 до 7 мільйонів — знайшли притулок за кордоном. За даними Міжнародної організації з міграції, орієнтовно 23 % внутрішньо переміщених осіб мають інвалідність, а за даними УВКБ ООН, 13 % сімей, що виїхали за кордон, мають як мінімум одного члена сім'ї з інвалідністю.

До 24 лютого 2022 року найбільшими проблемами у сфері дотримання прав людей з інвалідністю були дискримінація, виключення, ізоляція та насильство. З початком вторгнення до проблем додалися недоступні приміщення для тимчасового притулку, відсутність доступу до їжі, недоступна інформація, неякісна логістика й проблеми з евакуацією дітей. Українці з інвалідністю, які шукають притулку, також ризикують опинитись у сегре-

гації в інтернатних установах та інформаційній і соціальній ізоляції.

Здається, у цих умовах питання виживання перекрили повністю значущість культурних прав та унеможливили навіть розмову про інклюзію в культурі. Дійсно, люди масово залишали країну, заклади зачинилися, програми підтримки, наприклад, Український культурний фонд, припинили свою роботу. Однак із часом стало зрозуміло, що простори, які мали фізичну доступність, ставали прихистками для всіх людей, що рятувалися від жахів війни, а програми залучення до культурних активностей почали ставати можливістю психологічної підтримки й реабілітації. Люди почали шукати можливості висловити свої переживання, емоції та досвід через мистецтво, культурні ініціативи виявилися просторами для спілкування та соціалізації, участь закордонних партнерів і волонтерів створила умови для проживання власного досвіду в умовах підтримки. Отже, інклюзія в культурі не тільки поступово повернула своє значення в сучасних суспільних процесах, а й набула додаткових сенсів і ролей.

1

ІНКЛЮЗІОН: 2022 — ТРИМАЄМО ЗВ'ЯЗОК

Про те, чому важливо тримати зв'язок, розповіла Марія Ясеновська.

Марія Ясеновська. Ми довго думали, чи проводити цього року «ІнклюзіОН». Вирішили, що це не тільки ми хочемо, а ще й потрібно. Потрібно для чого? Частина наших партнерів виїхала за кордон, частина — в інші міста України, хтось навіть лишився в Харкові. І ми, навіть просто у своїй роботі, відчуваємо, що втрачаються зв'язки. Вже і погано зрозуміло, хто що робить, що відбувається з тими, хто поїхав.

Взагалі, **мета нашої зустрічі — просто поговорити про те, хто де знаходиться, і подумати, як ми це можемо використати для спільного блага.**

Одна про тих, хто виїхав, і те, хто що зараз робить і які досвіди хотів би привнести в Україну. Друга — про ті

ініціативи, що працюють в Україні, і що вдається зробити у сфері культурних та інклюзивних ініціатив. Третя — загальна дискусія, ми б хотіли поговорити про ті бар'єри, що зараз існують (окрім, очевидно, бар'єра, пов'язаного безпосередньо з воєнними діями). Ну й взагалі, обговорити, наскільки інклюзія зараз на часі та що можна зробити, щоб про питання включення і включення людей з інвалідністю не забували. Приблизно такий у нас план. Зрозуміло, що це вже не такий формат, як було раніше.

Основна ціль: відновити зв'язки між організаціями й ініціативами. Тому що війна рано чи пізно закінчиться, і буде добре, якщо ми будемо мати спільне бачення майбутнього, зокрема й в тій ситуації, що є зараз.

Олена Зіненко. У нас є свої гіпотези щодо наявних викликів, які, звісно, спираються на наш досвід, і нам би хотілося звіритися з вами, з людьми, яких ми знаємо вже не перший рік, наскільки наші гіпотези щодо викликів (по-перше, це комунікаційний виклик) є вірними, а може, є щось, що ми не почули, не побачили й не відчували.

Фото 3

Зала Харківського художнього музею після обстрілу.

Фото: GWARAMEDIA

Ганна Петрикiна. Дуже приємно бачити знайомі обличчя. Я все сиділа і думала, скільки ми знайомі. Мені здається, вже з 2016 року. Я тифлопедагог, вчителька зі спеціальної школи ім. Короленка. Працюю з музеями в Україні, дуже цікавлюся питанням інклюзії в музеях. Взагалі, як мистецтво і культура можуть бути доступні й відкриті для людей з інвалідністю, для незрячих. Для мене це особисто важливо, бо у мене син із порушеннями зору.

Зараз знаходжусь у Німеччині, працюю волонтеркою. Підтримую зв'язок із різними організаціями в Німеччині, Польщі й Україні. Знаю про проблеми, з якими стикаються незрячі в Німеччині. Працюю з дітьми і в Україні, наша школа продовжує функціонувати онлайн. Я такий приклад, знаєте, коли я не в Україні, проте вчителькою лишилася. Ми з дітьми кажемо так: »У нас свій фронт, і ми також боремося. Ми виборюємо своє право на знання».

Марія Ясеновська. Дякую, Аню. Чому ми вирішили це проводити, — ну, хоч побачимося. Хоча б поговоримо. Дякую. Пані Світлана, я вас особисто не знаю, розкажіть про себе.

Світлана Масова. Мене звати Світлана, на цій зустрічі я в ролі представниці Наталки Шевченко. Вона попросила мене прийти на цю зустріч, бо в неї немає зараз такої змоги. Наша команда знаходиться в Ужгороді зараз. Один із напрямів нашої діяльності — плейбек-театр. В рамках фестивалю «ІнклюзіОН» саме робили плейбек-перформанси для людей із порушеннями слуху. Це інклюзивний театральний виступ, який буквально не так давно в Харкові ми робили. Так, в цілому, ми з Харкова, і зараз перебуваємо в Ужгороді.

Марія Ясеновська. Дякую, Світлана.

Ганна Задорожна. Привіт усім, мене звати Ганна Задорожна. Я науковий співробітник Харківського художнього музею. Завдяки фестивалю «ІнклюзіОН» у нас в музеї з'явилися аудіогіди інклюзивні. Наразі їх два: вітчизняне мистецтво й західноєвропейське мистецтво. Також у цьому році з'явилися тактильні копії чотирьох творів. І взагалі ми багато років вже співпрацюємо, дуже вдячні за це. Зараз я знаходжусь в Харкові.

Марія Ясеновська. Дякую.

Костянтин Васюков. А я забув розповісти, як я пов'язаний з «ІнклюзіОН».

Марія Ясеновська. Давай!

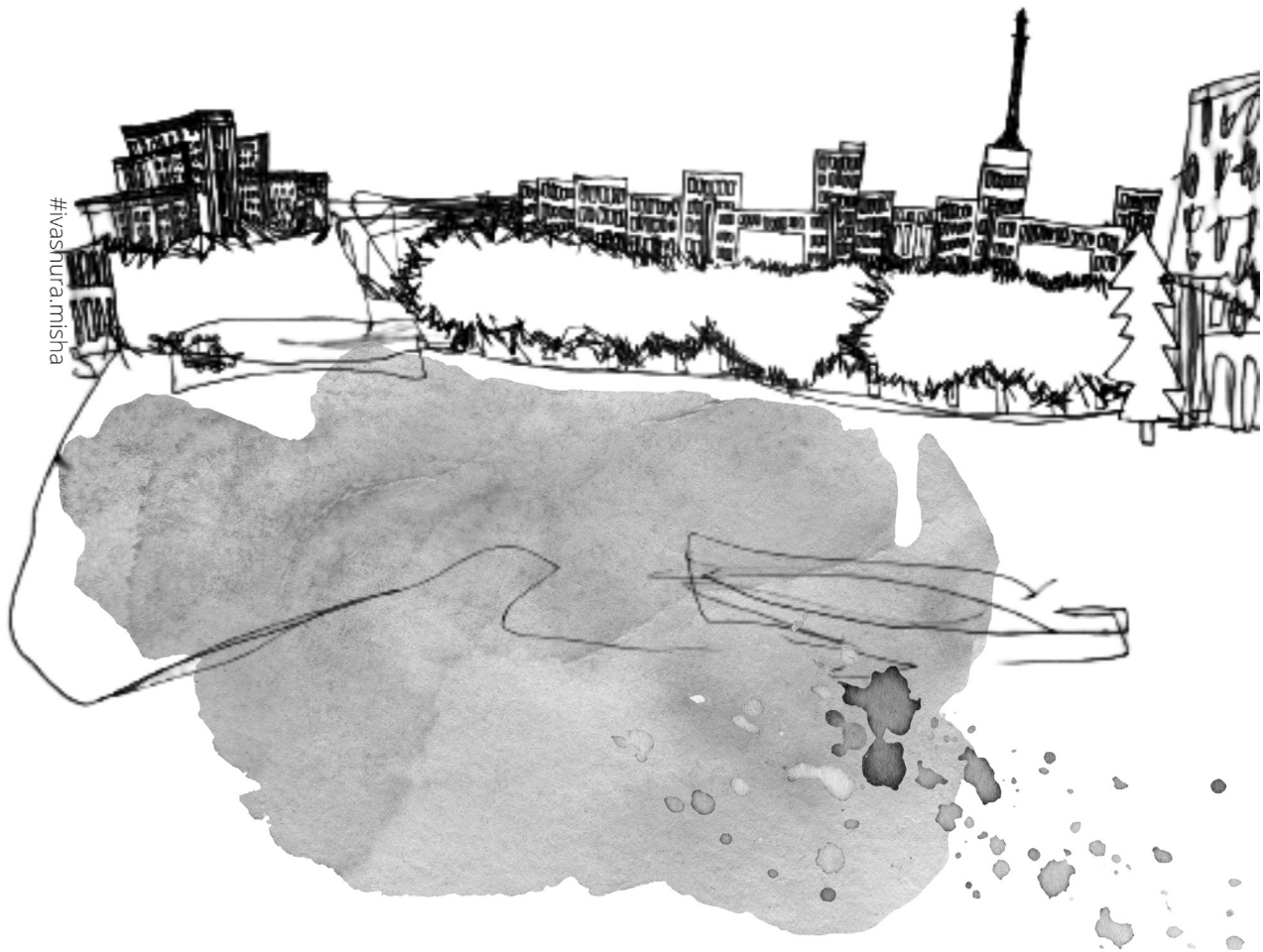
Костянтин. З «ІнклюзіОН», я не пам'ятаю, можливо, ми робили спільні події, і я в них брав участь. А з «Громадською Альтернативою» у мене дуже тісний зв'язок. Ми робили сумісний проєкт «Та, що вмирає». Це була вистава й організація дитячого арттабору для дітей з інвалідністю. Ще ми робили круглі столи. В цьому році я мав організувати проєкт: виставу для людей із порушеннями зору. Він нереалізований, бо розпочалася війна, і УКФ заморозив проєкт.

Дмитро Крупка. Всім привіт. Я фактично ні до яких організацій не належу. У Харкові я був громадським активістом. Ми із Сергієм Жаданом проводили благодійний вечір, збирали гроші на ноутбук для незрячої дівчинки. Тоді була моя ідея провести благодійний вечір у Харківському літературному музеї. А так, був помічником депутата Харківської міської ради, намагався донести до влади, які є незручності для незрячих людей у Харкові. Також брав участь із пані Марією в створенні карт Гугл. Теж було цікаво, іноді згадую про це.

Фото 4
Вистава «Та, що вмирає».
Фото: Віка Булка

Фото 5
Майдан Свободи. Харків.
 Ілюстрація Михайла Івашури

Зараз проживаю в Гданську. Через те, що була зламана рука, я не дуже активно діяв, але тепер починаю налагоджувати зв'язки тут. Також порівнюю рівень доступності просторів тут, у Гданську, і в нас у Харкові. Але з нового року, скоріш за все, ми поїдемо до Канади, і там знову все треба буде починати заново.

Марія Ясеновська. Так, ще хочу сказати, що пан Дмитро був першим і активним тестувальником всіх наших інклюзивних продуктів.

Дмитро. Так, я дуже активно брав у цьому участь, і я цим пишаюся.

Олена Зіненко. Це дуже важливо й ефективно, коли вдається саме у такий спосіб розробляти інклюзивні продукти.

Марія Ясеновська. Направду дуже приємно чути це.

Олена Зіненко. Часто нам не вдається відрефлексувати те, що ми зробили, а через це не настає усвідомлення досвіду. Можливо, зараз якраз ті виклики, що є, надають нам шанс усвідомити зроблене, аби рухатися далі.

Наталія Івашура. Я понад 15 років в інклюзивній освіті, є у мене така величенька причина, іде ось зі мною. Ми пройшли й школу, і дізналися, що таке інклюзивні центри і як їх робити ефективнішими. У нас у Харкові залишилася майстерня для підлітків з аутизмом, яка, на жаль, зараз функціонує виключно як наш гуманітарний центр, але ми сподіваємося, що повернемося і будемо працювати.

А з «ІнклюзіОН» нас пов'язує багато чого. Окрім того, я ще викладачка, і мої майбутні дефектологи й логопеди кожен рік чекають і хочуть брати участь у фестивалі. Ми завжди раді й бути учасниками фесту, і надавати свій простір. Взагалі зараз проживаю в місті Стрию. Сьогодні приїхали до Львова, бо Михайло (син Наталії, художник з інвалідністю) отримав свій перший гонорар. Він намалював обкладинку для збірки віршів «На своїй землі» Юлії Олефір. І на свій перший гонорар купив собі телефон.

Олена Зіненко. Цьогоріч фестиваль «ІнклюзіОН» про те, що ми маємо потребу у зв'язку. Плюс в тому, що ми можемо користуватися сучасними технологіями. Фестиваль про те, як ми долаємо бар'єри поза кордонами. Намагаємося єднатися. І цього разу він про нас. Про тих, хто брав участь в тогорічних фестивалях, про тих, хто

долучався і допомагав «ІнклюзіОН» показувати найрізноманітніші практики інклюзії.

Марія Ясеновська. У мене взагалі є така ідея. Мені здається, було б круто зв'язати всіх наших активістів, які знаходяться в Німеччині, з місцевими організаціями.

Олена Шингарьова. Так, бо це відчуття вакууму — те, що не дає розвиватися і жити далі.

Олена Зіненко. Тут ще цікава штука. Коли ти переїжджаєш і зустрічаєшся з людьми з України, які переїхали раніше, ти розумієш, як змінився контекст в Україні. Людина вивезла той контекст, який був. Я ловила себе на думці, що він змінився на краще. Коли знаходиш своїх, розумієш, що їх теж треба занурити в контекст. Треба не звужувати своє коло, спілкуватись і з німцями, і з українцями. Для мене це теж про інклюзію, про інклюзію як цінність, що допомагає суспільству розвиватися.

Світлана Масова. Одна з акторок нашого театру, Вероніка, теж знаходиться в Кракові, і вона робить плейбек-театр та співпрацює з місцевими театрами.

Ганна Петрикiна. 23 лютого я востаннє була на вулиці Сумській, 55 (прим. Харківський спеціальний навчально-

виховний комплекс імені В. Г. Короленка). І там у нас лишилися діти з усієї України. На сьомий день вторгнення, під час обстрілу центра міста, ударна хвиля пішла на школу. Ми вивозили всіх. Супровід був із педагогами й батьками. Багато людей почало звертатися з питанням: як виїхати? Люди, які були на якійсь підтримці, — вона заморозилася, перестала закривати потреби. Діти чекати не можуть. Були такі організації, з якими ми співпрацювали: «Право вибору» в Харкові, фонд «АріАрі» в Польщі й організації в Німеччині.

Я і моя сім'я допомагали людям з інвалідністю за зором перетинати кордон. Ми зв'язувалися з місцевими організаціями, ініціативами й волонтерами. Деякий час я працювала на кордоні й зустрілася з такою проблемою. **Ситуація: збирається автобус людей з інвалідністю за зором. На польській стороні людей вже зустрічають, але це не організовано так, аби люди з однієї спільноти опинилися в одному осередку, їх може розкидати по різних організаціях. А це важливий психологічний момент: бути з кимось, кому вони довіряють, кого вони знають. Для незрячої людини, що втрачає ще й можливість мови, це додатковий бар'єр.**

Зараз я продовжую співпрацювати зі школою, ми підтримуємо зв'язок і продовжуємо навчання. Я зараз в Штутгарті, і тут є потужна організація Nikolaus Fliege,

Фото 6

Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс імені В. Г. Короленка після обстрілу.

Фото: Сергій Петров та Наталія Зубар

яка допомагає людям саме з порушеннями зору. Я допомагаю дітям, які незрячі й потрапили до цієї школи. Щоб легше пройшов процес адаптації.

Олена Зіненко. Я пам'ятаю цю історію, у мене кадри стоять перед очима. Я пам'ятаю, що школа встигла виїхати до нальоту літаків.

Ганна Петрикiна. Не вся школа, у нас були ще діти. У той момент, коли пішла хвиля на школу, діти були в їдальні на цокольному поверсі, і тільки це врятувало їм життя, адже вибило всі вікна й двері. У той день було евакуйовано останню групу дітей.

Ганна Петрикiна. **Це той момент, коли немає часу планувати. Вирішується все в момент.** За нами приїхав автобус, нам сказали, що ми поїдемо до Берліну. 48 осіб. Ми вже налаштувалися. Приїздить автобус, і водії кажуть: «Ми не їдемо до Берліну, Берлін не

приймає. Ми маємо рухатися далі. Куди — кажіть нам». А ти ж просто супроводжуєш. І тоді ми їхали через усю Німеччину, доїхали на Франкфурт. Ми їхали, і організації вирішували, хто візьме. **Це ж відповідальність, люди з особливими потребами. Для них не підійде те, що підійшло б для звичайної людини. У мене досі є мами у відчаї, бо умови проживання є абсолютно некомфортними. А по факту немає іншого місця.**

Наталія Івашура. Ні, я була в багатьох містах України: Тернопіль, Львів, Дрогобич, Долина, Стрий. У Львів ми їдемо на двіж. Жили в Долині — їздили до Івано-Франківська. Тепер Стрий — Львів. Ходимо в модні кав'ярні, де люди читають і проводять свій час.

Марія Ясеновська. Я вам дуже всім дякую. Рада була побачитися. Дякую, що приділили нам час. Нам самим не вистачає спілкування.

2

КУЛЬТУРА НА ТЕРИТОРІЇ ВІЙНИ

Чи є місце для культурних подій і спілкування на території війни? Або ж культура не на часі? Про це розповідають наші учасники й учасниці далі. Досвід проведення культурних заходів на території України під час війни може здивувати й надихнути.

Світлана Масова. Розкажу, що робимо ми. Так, дійсно, теми, пов'язані з інклюзією — на паузі. З квітня ми почали активно працювати. Тут, в Ужгороді й по Закарпаттю, робимо відкриті плейбек-перформанси, які, на щастя, знаходять відгук як у місцевих (які взагалі не знали, що це таке), і у багатьох ВПО.

Окрім того, ми проводимо майстер-класи, націлені на розслаблення, діставання та обробку почуттів. З різними категоріями населення. Наприклад, був проєкт для волонтерів, він називався «Для тих, хто тримає тил». **На жаль, це велика проблема зараз — вигорання через**

волонтерську діяльність. Ми всі зараз не можемо тримати себе в рамках, бо хочеться щось робити. І те, що сил на все не вистачає, не дуже помічається. Це була не лише наша робота, там була низка подій.

Також ми активно співпрацюємо з таборами. Зараз у нас проєкт в роботі, де ми їздимо з майстер-класами й виставами до дітей. Організовує це СОС «Дитяче містечко». Раніше вони працювали із соціально незахищеними групами. Зараз так само, але соціально незахищеності стало в рази більше. Більшість — діти з дитячих будинків сімейного типу, але зараз значна частина — це діти ВПО, діти з деокупованих територій та окрема категорія — поранені діти.

Також співпрацювали з табором саме для мам із дітьми. Основними категоріями були мами ВПО, мами з деокупованих територій, дружини військових. Це важко — працювати в таких групах, але відчувається, що те, що ми робимо, є важливим. **Ми були шоковані, коли зустрічалися з мамами ВПО, які виїхали у відносно безпечні місця вже давно, але ми бачили, що не пропрацьовані їхні травми, пережиті через війну. Відчуття таке, ніби люди тільки тиждень, як виїхали.** Це за-

Фото 7

Слайд про парну виставку Василя Верещагіна та Михайла Івашури.

Фото: Презентація Наталії Івашури

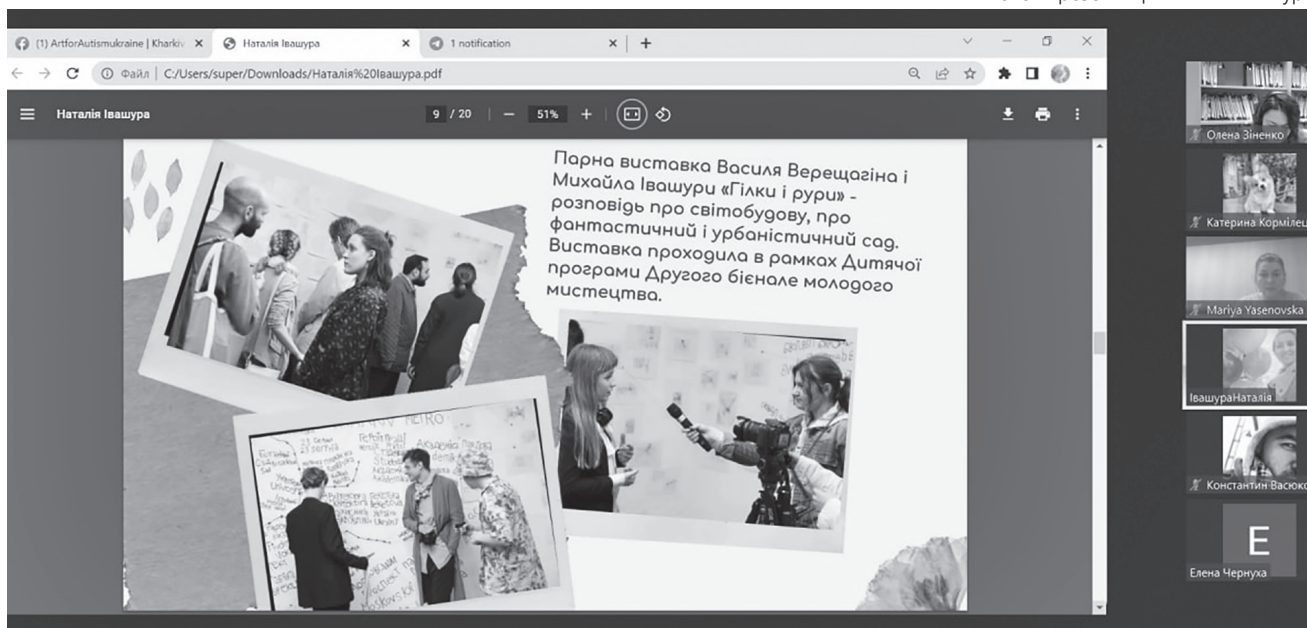

Фото 8

Екскурсія курортом «Бермінводи».

Фото: Харківський туристично-інформаційний центр

смучує і лякає, але водночас дає розуміння, що треба робити й що треба діяти. Адже не всі можуть працювати самостійно пережити.

Також продовжується «Лікарняна клоунада». Наразі вони працюють з прихистками з дітьми. З січня має запрацювати проєкт, коли вони зможуть піти до лікарень. Вони відчувають велику потребу в цьому, внутрішні клоуни просяться. Діти з деокупованих територій та особливо з пораненнями — це дуже сумно й прикро, і так не має бути. Але так є, і саме через це ми маємо діяти.

І окремо хочеться розповісти: ми відкрили власний простір! **Завдяки меценатам в Ужгороді в нас є окремий арт-простір «Станція Уж».** Він базується в основному на плейбеку, але ми відкриті до різних форм, співзвучних із нашими цінностями. Це й медитативні практики, і музичні практики, і кінопокази. І якщо буде інтерес — ми захочемо надати цей простір. Ми пишаємось ним, і любимо його, і хочемо, аби він служив на користь нашому суспільству. Тому комунікуйте, коли буде потреба.

Це приміщення не надто мобільне. Двоповерхове приміщення, основна зала — другий поверх. Площа — 70 метрів. Близько 40 глядачів можна вмістити. Є дворик. Для нас важливо бути доступними, але, на жаль, в Ужгороді із цим складно. Але зараз у нас є багато контактів, з якими можна домовлятися.

Також ми їздили до Литви, до Польщі з перфоменсами до наших біженців. Найперший відгук — «наче вдома». Бо існує страх, що ті, хто виїхав, там і залишаться. Тому ми раді, що зробили це, і відкриті до подальших пропозицій.

Марія Ясеновська. У вас там має бути така організація: «Дороги життя». Моя брюссельська компанія допомагала їм створити доступний простір у рамках тимчасового місця для перебування людей з інвалідністю, які планують виїхати за кордон. У них має бути доступний простір.

Олена Зіненко. Там у них хороший гендерний центр в Ужгороді. Можливо, це буде корисним.

Олена Чернуха. Проєкт #НаКрокПопереду проводився на базі санаторію Березівські мінеральні води (далі — «Бермінводи»). Нашу діяльність було спрямовано на створення пересувного туристсько-інформаційного пункту з поширення інформації про можливості активного відпочинку й оздоровлення саме на Харківщині та формування сталого інтересу до туристичного різноманіття рідного краю. Також займалися організацією заходів психологічного розвантаження внутрішньо переміщених осіб. І ще однією метою нашого проєкту була активізація медичного туризму через формування позитивного іміджу санаторію «Бермінводи» й популяризацію досягнень Харківського медичного товариства та його членів.

На той час на курорті «Бермінводи» перебувало багато людей із Харкова, Чугуєва, Руської Лозової, тобто з найгарячіших точок. Усі вони були емоційно виснажені, переживали стрес. Ми вирішили спробу-

вати зацікавити людей, залучити до екскурсій і відволікти від пережитого. Нам пощастило з локацією: Музей історії курорту «Бермінводи» — це місце з історією. Екскурсія складалася з розповіді про здобутки харківського наукового товариства, всесвітньовідомих харківських вчених і лікарів.

Також обов'язковим елементом кожної екскурсії було знайомство з туристичним потенціалом Харківщини. Для цього на базі санаторію було відкрито туристсько-інформаційний пункт із великим набором поліграфії, мап, буклетів тощо. Основний меседж: «Туризму після війни бути». У цьому може допомогти наш центр: організація відпусток, різного роду консультації, методична допомога тощо.

За місяць ми провели 10 музейних екскурсій для ВПО, 2 екскурсійні прогулянки територією санаторію, 12 презентацій туристичного потенціалу Харківської області.

Потім ми проводили заходи з партнерами з розвитку театрального туризму «Маска, я тебе знаю!». Виступали вже як організатори й брали участь в промоції. Разом із Театром юного глядача організували спектакль «Дюймовочка», з Театром ляльок — «Принцеси бувають різними», з Театром музичної комедії — концерт патріотичних пісень.

Разом із Міжрегіональним центром гуманітарного розвитку та швидкого реагування ДСНС було прове-

Фото 9

Комунікація з тваринами.

Фото: Харківський туристично-інформаційний центр

Фото 10

Скотт та Пол — волонтери з Австралії.

Фото: Харківський туристично-інформаційний центр

дено навчання. Професійні рятувальники в легкій ігровій формі вчили надавати допомогу, розповідали про захист від хімічних небезпек і правила евакуації. До речі, ми зараз працюємо над новим патріотичним туристичним маршрутом «Харків — місто героїв-рятівників».

Ще один наш партнер — КЗ «Харківський палац дитячої і юнацької творчості». Провели цикл заходів «Природа єднає». Наприклад, провели захід для дітей зі спілкування з тваринами.

Ще нам пощастило познайомитися з волонтерами з Австралії. Скотт та Пол були в Україні з місією допомоги дітям, що залишилися без батьківського піклування.

Які висновки ми зробили, працюючи над цим проектом? **Бажання працювати народжує гарні ідеї, але реалізувати їх і добитися успіху вдається, лише сформувавши команду одностайців. Мені здається, і наша сьогоднішня зустріч буде стартовим майданчиком для подальших колаборацій.**

Завдяки тому, що ми до вторгнення працювали з театральними ініціативами й ДСНС, нам було нескладно організувати спільні проекти й зараз і відновити психологічний ресурс людей.

Олена Зіненко. Чи збирали ви відгуки на події?

Олена Чернуха. Відгуки ми не збирали, але на нашій сторінці під дописами люди ділилися враженнями.

Олена Зіненко. Дякую! У мене просто виникають гіпотези про терапевтичний ефект цих активностей. І саме завдяки відгукам зазвичай можна підтвердити свої гіпотези.

Наталія Івашура. Ми є ГО «Особлива майстерня — мистецтво для аутизму». До того як ми відчували радість такого сусідства, як у нас є, ми займалися:

- наданням психологічної допомоги сім'ям, в яких виховуються діти з розладами аутичного спектра;
- організацією культурно-освітніх заходів;
- включенням підлітків з аутизмом у культурне життя міста;
- проведенням різних мистецьких, культурних подій і акцій на підтримку підлітків з аутизмом;
- виявленням, розвитком творчих здібностей і вдосконаленням професійної майстерності підлітків з аутизмом;
- сприянням розвитку інклюзивного середовища, зокрема інтеграцією художників з аутизмом у сферу культури;
- створенням адаптованого середовища для розвитку здібностей, підвищення професійних навичок, допомогою в становленні художників з аутизмом.

В усіх наших подіях брали участь і батьки підлітків. Адже основна мета нашої майстерні — профорієнтаційна. Тому

нам важливо було, аби батьки були присутніми й бачили результати своїх дітей.

Ми ходили до музеїв, галерей. Намагалися попереджувати про наш прихід, аби була можливість адаптувати матеріал. **Для нас було дуже важливо, наскільки люди були відкриті до нас. Харків готовий до колаборацій батьків дітей з інвалідністю та культурних і мистецьких установ.**

Також ми проводили ярмарки з творчими роботами наших підлітків. Це була можливість почути фідбек, набути досвід продажу своїх виробів. Зокрема, у нас проводилися виставки молодих художників з аутизмом. Отримали багато відгуків, це було щось нове для людей: людина з аутизмом створила щось цікаве.

Також був досвід участі у парні виставці Василя Верещагіна й Михайла Івашури «Гілки й Рури» — це розповідь про світобудову, про фантастичний і урбаністичний сад. Виставка проходила в рамках Дитячої програми Другого бієнале молодого мистецтва.

Для нас це важливо, аби всі розуміли, що таке можливо.

Ми продовжуємо психологічну підтримку наших батьків і учнів. Зараз наша майстерня перетворилася на гуманітарний штаб. Тому що є ті, хто залишився, є люди на звільнених територіях, є військові — всім ми намагаємося допомагати.

Ми брали участь у колаборації українських діджитал-митців. Наші роботи продавались як NFT, і всі зароблені кошти пішли на ЗСУ. NFT є важливим для розвитку творчих здібностей для підлітків з інвалідністю. Класно навчитися продавати це.

Той тиждень, що ми провели в Харкові, нас рятувало мистецтво. Михайло багато малював. Цей процес може допомогти пояснити щось. У процесі створення малюнків проводиться обговорення. Треба розуміти, що людина з інвалідністю зовсім по-іншому сприймає світ. Йому треба пояснювати, чому ми не можемо вийти надвір, піти в магазин.

Ти маєш навчити вже дорослу дитину засинати в чужому місці, орієнтуватися в новому місті, шукати житло. Всі ці процеси є дуже важкими. В певний момент я закрила для нього новинні канали, бо це було надто травмуюче. Іноді він говорить: «Поїхали, потяг, бабуся, поїхали, Крим». У такі моменти я кажу йому, що після закінчення війни обов'язково поїдемо. І тоді він починає перераховувати все, що відбувалося.

Марія Ясеновська. Дякую. У мене питання, а що б ти порекомендувала, наприклад, Олені й взагалі всім, хто залишився в Харкові. Що зробити для дітей, які лишилися в Харкові? Можливо, зокрема, залучивши мистецтво.

Наталія Івашура. Створити опитувальники, що саме потрібно їм. І як саме? Якщо це виставка (навіть в онлайн), про що розповісти? Що б не було зроблено, ця увага, що отримують діти з інвалідністю, — вона вся важлива.

Ганна Задорожна. Розкажу, що з музеєм зараз відбувається. На жаль, фізично будівля Харківського художнього музею значно постраждала під час березневих обстрілів міста. У нас дві будівлі — основна й виставкова. Основну має бути повністю зашклено, аби частина колекції збереглася. Зараз установлюють нові вікна для того, щоб можна було ввімкнути опалення. Найціннішу частину фонду вдалося евакуювати, але значна частина залишається в Харкові. Звичайно, фізично відвідувачів ми приймати не можемо. Усі експонати сховано в підвальних приміщеннях. Частина співробітників знаходяться у вимушеному просторі. Останнім часом я працюю дистанційно з дому. Направлено було роботу на збереження колекції. В просторі онлайн музей залишився. Ми проводимо онлайн виставки, конкурс дитячої творчості.

Ірина Миколаївна Сидельова зараз у Рівному, розвернула там активну діяльність. Познайомилася з художниками й записувала з ними інтерв'ю для проєкту «Художня школа: вчителі й учні».

Цього місяця (прим. — грудень) ми підбили підсумок конкурсу дитячого малюнка, присвяченого Григорію Сковороді. Майже 300 дітей ілюстрували «Харківські байки» й відправляли свої малюнки онлайн. Роботи лауреатів можна переглянути в соцмережах Харківського художнього музею.

Марія Ясеновська. Аню, ми бачили, що ви запустили якусь штуку, щось на кшталт продажу віртуальних копій картин музею. Можеш розповісти про це?

Ганна Задорожна. Так, я знаю, що колись у нас працював Саша Гончаров. І це він ініціював це, він займається цими цифровими копіями. Дехто телефонував директорці й питав, чи не продаємо ми оригінальні роботи.

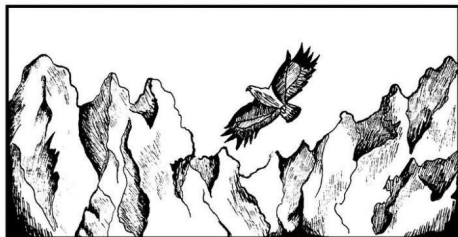
Олена Зіненко. Так, зараз NFT-аукціони — популярний інструмент. Наприклад, півник із Бородянки. Це може бути сильним інструментом. Я пам'ятаю, в перші дні війни завідувачка секції західноєвропейського мистецтва Харківського художнього музею зробила екскурсію по пустих залах у перші дні вторгнення. Це було дуже сильне висловлювання.

Ганна Задорожна. Вона якраз була однією з небагатьох, хто першими після обстрілу приїхали до музею, бачили всі завали й спускали експонати до підвалу.

Олена Зіненко. А тактильні копії, які ми робили під час минулого фестивалю, збереглися?

Ганна Задорожна. Так, вони продовжують стояти. Взагалі збереглися всі роботи, не збереглися лише вікна. Цікава річ, у нас у канцелярії завжди було холодно. І ось, почали замінювати вікна, і виявилось, що одне з вікон було дверима.

Марія Ясеновська. Костя, я знаю, що ваш театр теж пережив багато і що ви залишилися вірні творчості. Розкажеш, що відбувається з театром «Публіцист»?

Орел і Сорока

Сорока Орлові казала:
 — Скажи мені, чи тобі не набридло
 невпинно вихором шугати у безкраїх
 небесних просторах — то вгору, то вниз,
 наче по гвинтових сходах?..
 — Я б нізачо на землю не спустився,—
 відповів Орел,— коли б тілесна потреба
 не приневолювала мене до того.
 — А я б нізачо не залишала міста, коли
 б була орлом,— сказала Сорока.
 — Я б теж так робив,— мовив Орел,— коли
 б був лише Сорокою.

*Сила: Хто народжений до того, щоб
 давитися вічністю, тому приємніше жити
 в полях, галях і садах, аніж у містах.*

Костянтин Васюков. Десь на 2–3-й місяць після початку повномасштабного вторгнення ми разом з Артемом Вусиком створили театр «Варта» з митців, які зустрілись у Львові з різних куточків України. Спочатку випустили перформанс «Перший день війни», де ми рефлексували у форматі театру свідка власні історії. **Ми постійно сумнівались, чи варто нам зараз займатися театром? Кому це потрібно? Чи маємо ми право займатися такою мирною справою?** Але виявилось, що театр змінився, теми змінилися, глядачі змінилися — вони підтверджували, що театр важливий як для них, так і для нас.

Що хотілося б сказати: так, війна дуже вплинула на театр. Я слухав попередніх спікерок і намагався зрозуміти, як ми адаптуємося до цих умов. Я як керівник театру, режисер та актор був дуже прив'язаний до місця. Ми вже давно локалізувалися в харківському Худпромі, ХДАДМ. Це вже рідний і обжитий простір. Мені було складно уявити, як театр міг би існувати поза межами свого простору.

Я і раніше знав, що театр — це люди. Зараз я в цьому абсолютно впевнився. З початком повномасштабного вторгнення ми всі розпорошилися, всі виїхали з Харкова.

Частково зібралися у Львові, створили новий театр із новими людьми. Я зрозумів, що наш театр перебуває в дивному стані, коли ми, як скіфи, можемо зібратися в раптовий момент і мистецько вдарити.

Можливо у співпраці знаходити й локації, і ресурси для мистецького висловлювання, що зараз є дуже важливим. Так, театр зараз існує в дивних умовах, але працює, планує та цінує свій досвід.

Театр «Публіцист» вже давно став на шлях впровадження інклюзії. Однією з перемог була вистава у співпраці з ХОФ «Громадська Альтернатива» під назвою «Та, що вмирає». Виставу присвячено темі домашнього насильства, зокрема насильства над дитиною. Ми запросили Леоніда Балдіна, громадського активіста й впровадника інклюзивних принципів у суспільстві. Він нам допоміг перекласти всю виставу на жестову мову, і, власне, весь прем'єрний показ він супроводжував перекладом. Також ми у виставі говорили про насильство над жінкою, над інакшістю (зокрема, це може бути й інвалідність).

Якщо війна дещо перекрила цю фокусну тему інклюзії для нас, то в планах це залишилося. Під час війни ми з театром «Варта» зробили виставу «Вона війна». Тут теж можна сказати, що вистава про толерантність, про еман-

сипацію. Це вистава за жіночими голосами, за їхніми реальними історіями. Ці суцільно жіночі історії оповідають про такий, скажімо, нішовий погляд на війну. Погляд жінки, яка доводить, що це не «слабка стать», що жінки на війні не тільки нічим не поступаються чоловікам, а й дають приклад, зокрема мені.

Після 24 лютого я став волонтером і сам забув, що у мене нещодавно була прем'єра в жовтні. Забув про всі плани й тільки волонтерив. Коли мене питали «що ти думаєш про театр», я відповідав «нічого не думаю». Ну а потім, коли ми відчули від глядачів потужну підтримку, і я відчув важливість робити це. Це потрібно як в Україні, так і за кордоном.

Прем'єра «Вона війна» відбулася в липні. І вже в серпні фонд «Ізоляція» погодив нам тур Україною. 7 міст, включно з Харковом. І потім у вересні показали цю виставу в Нюрнберзі на фестивалі прав людини. Там теж вистава набула розголосу. Німці не відчують війну, а тільки бачать її на екранах. Деякі наші прийоми для них були надто радикальними, як-от спів акторкою разом із Катею Пташкою (на екрані) гімну ОУН-УПА. Для них це було проявом націоналізму.

Якщо казати про мобільність театру: дуже дивно, але ми під час війни подорожували більше, ніж в мирний час. **Це дивно, бо такі трагічні умови мотивують діяти. І це приносить користь і нам, і глядачам, як ми впевнилися.**

Якщо казати про майбутні плани: мене надихнули недавні новини від УКФ про наші заявки, які ми подавали у 2022 році в січні. Ці проекти, які пройшли експертне оцінювання, проходять автоматично на наступний рік. Чому я про це говорю: бо мій інклюзивний проєкт нашого театру отримав дуже велику оцінку. Тепер є надія реалізувати цю велику інклюзивну роботу у 2023 році.

З нами над цим проєктом працює Інна Фалькова, крута хореографія, психологиня, арттерапевтка, яка має великий досвід у роботі з людьми з інвалідністю. Це вистава. **Легко було б сказати, що це вистава для незрячого глядача. Але я завжди кажу, що це не так. Бо саме тут для мене полягає ця межа інклюзивності. Коли цю виставу не штучно створено для людей з інвалідністю, а коли ця межа розмита взагалі.** Перебуваючи на культурній події, ви розумієте, що тут є рівні можливості. І це саме вистава рівних можливостей: людина зряча, людина незряча може відчувати мистецький твір всіма своїми відчуттями, окрім зору. Бо це вистава із зав'язаними очима, вистава без картинки. Її буде створено звуками, наративно. І тут у нас буде велика лабораторна робота зі створення цієї атмосфери в залі. Актори будуть виступати в ролі провідників.

У нас буде така собі подорож за темою Розстріляне відродження. Коли молодь була осліплена лівими ідеями й стала жертвою їх реалізації. Тому вистава й називається «Сліпці». Це не через фізичну сліпоту, а через ментальну.

Фото 12

Вистава «Вона війна».

Фото: <https://www.facebook.com/theatre.publicist/>

Для музичного супроводу вистави ми запросили Романа Голоборду, талановитого харківського музиканта, і він незряча людина. Він заборонив використовувати його травму як визначення інклюзивності проєкту, і це дуже перегукується з нашими цінностями. Для нього і для нас важливим є він як професіонал. **Неважливо, зрячий він чи ні. Ми на цьому не акцентуємо уваги й не приховуємо. Для нас важливо, аби інклюзивний проєкт був без видимого акценту на своїй інклюзивності.** Багато митців грішать показовим жалем. Ми свідомі того, що не хочемо цього акцентувати. Важлива особистість, важлива мистецька вартість.

Буду знати долю цього проєкту вже у 2023 році.

Олена Шингарьова. Ми в ГО «Креавіта» продовжуємо працювати в Харкові й підтримуємо близько 150 людей, розвозимо гуманітарну допомогу, медикаменти, організуємо перевезення. Навіть проводимо тренування з армрестлінгу: наші спортсмени продовжують тренуватися, ми привозимо їх туди й додому назад. Це той позитив, який залишається, і добре, що він є.

Також ми продовжуємо вести Youtube канал DEAF Харків — новості. Повідомлення від міського голови й губернатора області ми перекладаємо на жестову мову, аби люди з проблемами слуху отримували цю інформацію. Вона, інформація, зараз дуже важлива, і треба її доносити до людей у тій формі, яка комфортна.

Олена Зіненко. Це зовсім нове усвідомлення культури. Те, що люди роблять в Україні, — перевищує очікування. Це дія в умовах стресу. Але **культура — це те, що тебе тримає, це простір безпеки. Це гуманістичний дискурс війни.**

Я хочу поділитися, про що ми говорили зі школярами. Це школярі, що пишуть свої перші роботи у Малій академії наук. Одна з них хотіла написати публікацію про військових з котиками. Це історія про військо, ми звикли, що це про пафос, про героїство. Ми з нею довго шукали,

чому саме це важливо дослідити. Ми звернулися до етики, до Канта. Честь і гідність отримують нову репрезентацію, у якій є місце любові, піклуванню, що виходить за рамки звичних уявлень про маскулінну поведінку.

Досвід проведення культурних заходів на території України під час війни може здивувати й надихнути на нові проекти. Важливо усвідомити й зберегти цей досвід.

А що ж із культурою та інклюзією на територіях переміщення? В рамках фестивалю поговорили й про це.

3

КУЛЬТУРА: ТЕРИТОРІЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ

Аліна Богданович. Я акторка, культурна менеджерка й викладачка акторської майстерності. І керівниця ГО «Платформа театральних ініціатив». Я зараз знаходжуся в Польщі, і це... морально важко.

Коли я приїхала сюди, майже одразу мені порекомендували зв'язатися з місцевим театром ляльок у Гданську з приводу можливості співпраці. У них на той момент був проєкт «Гість у дім». Це майстер-класи театральнопластичні для українських дітей. У рамках цих майстер-класів ми використовували напрацьовані матеріали. У нас було відпрацьовано кілька байок. Все організовувалось так: спочатку діти дивилися байки, а потім робили маленьких паперових чи картонних персонажів цих байок і грали цю маленьку виставу своїми фігурками. Потім ми почали брати класи, де іноді українських дітей більше, ніж польських.

Ми одразу подалися на резиденцію від Польського інституту театру й в рамках цієї резиденції створили виставу. **Питання інтеграції українських дітей висіло в повітрі, його неможливо було оминати.** Або ти робиш проєкт, який доступний всім. Тому багато було питань щодо мови вистави. Бо спочатку ми взяли казку, яку було написано в рамках «Школи маїї театру», ми писали разом із дітьми-біженцями.

У результаті ми створили виставу без слів. Цією казкою ми надихнулися, але в основу сценарію вона не увійшла. Вистава називається *Koniki*. Історія про любов. Легкі, поетичні моменти життя хлопчика. У нього з'являється друг — коник. Історія про контакт двох персонажів.

Зараз я почала працювати на «Сусідські дома». Це умовний клуб культури. Мета — щоб люди, які живуть в певному районі й відвідують різні майстер-класи та івенти в цьому клубі, знайомилися між собою, розбудовували нові зв'язки тощо. Я буду медіаторкою між польською організацією та українцями.

На цей час я живу в центрі для біженців. Нас тут приблизно 150 осіб, серед них 30 дітей. І я якось звикла, що ми в «Платформі театральних ініціатив» завжди організовуємо щось на Святого Миколая: вистави, заходи. І в якийсь момент я зрозуміла, що більшість дітей тут зі Сходу, Півдня та Центру України. Багато хто не знає про те, що Святий Миколай дарує миколайчиків. Майстер-клас із розмальовування пряників — формат доволі простий. Для цього я спеціально навчилася пекти пряники, знайшла рецепт на каналі інституту фольклористики. Я за-

думувала це як подію для українських дітей, а зрештою на події були присутні й керівники нашого центру зі своїми дітьми, тому цей івент набув ще й інтеграційної мети.

Олена Зіненко. Клас, дякую. Я подумала, що на відстані ми краще розуміємо свій досвід.

Марія Ясеновська. Той досвід, що ми набули в Україні, допомагає вижити за кордоном. Ті навички, вміння, контакти дуже виручають тут, у Європі.

Ганна Петрикiна. Доброго ранку, дуже приємно знаходитися зараз із вами. У 2016 році я вперше зустрілася з командою «ІнклюзіОН», і тоді я бачила у вас такий запал від самого серця, рішучість і силу духу, аби рухати наш Харків далі. І на сьогодні нічого не змінилося. І настільки приємно бути часточкою такої прекрасної команди.

У нас не було часу, аби готуватися. Ми просто мобілізувались, аби рухатися далі. На початку я волонтерила й допомагала виїжджати людям з інвалідністю за кордон. Зараз це вже налагоджена система, і є організації, які допомагають. **Проте є бар'єр, до якого ми не були готові, — це мова.** Виявилось, що зараз англійська мова — це такий медіатор.

Проблема в тому, аби зв'язати батьків і педагогів. Освітні системи дуже відрізняються. Зараз саме в освітній галузі існує такий момент, коли наші діти дійсно потребують інтеграції, і на цьому шляху мають бути дорослі люди, педагоги, митці, які зроблять цей процес легшим. Більшість педагогів готові працювати. Щоб цей ентузіазм не пропав, потрібні люди, які будуть об'єднувати.

Олена Зіненко. Ми починаємо себе усвідомлювати тут, на цьому місці, де ми знаходимося тут і зараз. І забуваємо ті відчуття, які були там.

Ганна Петрикiна. Ці відчуття були. Було виснаження. Коли ми працювали на кордоні, дуже заважав мовний бар'єр. Різні люди, різні ситуації. А волонтер має повністю себе присвячувати. Був такий момент, коли довелося зупинитись. Тому всім хочеться побажати енергії та запалу, з яким ми будемо йти далі.

Найперша проблема: мова. У нас в місті ми зіштовхнулися з тим, що інтеграційні курси не розраховано на людей з інвалідністю.

Марія Ясеновська. Хоча, здавалося б, Німеччина має репутацію країни з великим рівнем включеності людей з інвалідністю. Я теж у своїй роботі бачу: **Європа ще ніколи не стикалася з такою кількістю біженців і людей з інвалідністю зокрема.**

Ганна Петрикін. І видно, що люди готові допомагати, але ресурсів не вистачає. Я підтримую контакти з місцевими волонтерами, які допомагають із розселенням, і вони вже самі не витримують.

Олена Зіненко. Мені вдалося порівняти Франкфурт-на-Одері у 2017 році й зараз. Дуже змінилися люди. Раніше, коли ти говорив до німців навіть англійською мовою, вони відверталися. Зараз вони покличуть того, з ким ти зможеш порозумітися. Тобто це бажання допомагати, відкликатися на запит у них неймовірно.

Через карантин вони стали користуватися соцмережами й інтернетом. З'явився Wi-Fi в публічних просторах. У нас, українців, є користувацькі звички до зручних речей і своє розуміння комфортних просторів.

Ганна Петрикін. Про діджиталізацію скажу як педагог. Я набагато комфортніше почуваюся в Україні під час роботи з онлайн-ресурсами. Я можу застосовувати різні ресурси й платформи. Тут потрібні дозволи, узгодження. Вчитель тут менше незалежності має.

Олена Зіненко. Моїй доньці на шкільному планшеті завдання дають у програмі Anton. Я не бачила, бо виносити й фотографувати не можна, все конфіденційно. У них там окреме життя. Це має свої ризики насправду.

Олена Шингарьова. По-перше, дякую організаторам за те, що дали можливість нам так зустрітися. Зараз це дуже важливо — зустрітися з однодумцями. Потрібно в цих нових умовах, які є, реалізувати набуті навички й отримати новий унікальний досвід. Я дуже щаслива, що знаходжусь зараз тут, з вами, і можу поділитися, як ми жили останні місяці.

Я представляю ГО «Креавіта». В березні ми прийняли для себе неймовірно важке рішення — виїжджати з Харкова, адже люди, що пересуваються на візках, елементарно не могли спуститися в бомбосховище. Виїжджали в Німеччину автобусом від таксі для людей з інвалідністю «Пульс» і на моєму авто. Потім була ще одна група, тобто зараз нас 30 людей, і ми живемо в місті Саарбрюкен та маленьких населених пунктах поруч із ним. Спочатку нас зустріли наші друзі, тобто ми одразу жили в приватному готелі. Зараз всі живуть в окремих квартирах.

Звісно, **найважчий бар'єр — мова. Знання англійської абсолютно не розв'язує проблеми.** З допомогою перекладачів ми шукали квартири, вирішували свої питання. Зараз ми всі знаходимося на етапі вивчення мови.

Наступне, що мене вразило, — міф про інклюзію в Європі. **Нам здавалося, що Європа — це те, до чого ми маємо рости. Люди, які до цього ніколи не були**

в Європі, тепер ставлять питання: а де та доступність, на яку ми сподівалися?

Звісно, деякі проблеми дійсно вирішені: це доступність і пішохідних зон, і транспорту. Але архітектурна доступність — це зона, у якій можна працювати й працювати.

Наші проекти, які ми реалізовували в Україні: інклюзивне модельне агентство, театральні вистави, — це наші досягнення, про які в Європі навіть не здогадуються.

Зараз важливо спиратися на наш рівень професіоналізму, розв'язати мовну проблему й включатися в структуру європейських колег.

Зараз на Facebook у нас є сторінка «Люди з інвалідністю в Німеччині», де ми публікуємо актуальні новини й рекомендації з інтеграції людей з інвалідністю.

Ще одна проблема, з якою зіштовхнулися люди з інвалідністю, — це оформлення самої інвалідності. В Німеччині це дуже складний процес. Ми не можемо отримати реабілітаційні ресурси. Ті ж візки, люди приїхали з тим, що було, у мене в самої візку багато років.

Також нам пощастило, наші польські колеги запросили нас на 8 Міжнародний конгрес у Брюсселі. Там обговорювали проблеми України, якою її бачать після перемоги, як її відбудовувати в прив'язці до європейських цінностей. У мене була можливість виступити й висловити свою думку. Маша, дякую за підтримку в цьому питанні.

Марія Ясеновська. У мене було до вас трохи провокаційне запитання, у вас в Харкові було багато культурних ініціатив. Наприклад, вистава разом із Харківським театром для дітей та юнацтва і Яною Зеленською «Сім гайворонів». Скажіть, чи є у вашій діяльності зараз місце культурним ініціативам?

Олена Шингарьова. Так, люди дуже хочуть. Є потреба в реалізації. У нас є один культурний проєкт, який стоїть на стадії очікування. Також я була на зв'язку з Яною, говорили, як нам відродити «Сім гайворонів». У нас був перший досвід — «Дванадцять Офелій», потім «Сім гайворонів». Спробувати організувати театральну діяльність — дуже важливо, адже людям цього не вистачає. Це, безумовно, важливо, треба тільки зрозуміти як.

Дмитро Крупка. Давайте я вам коротко розповім про Польщу. Я вийшов на домініканський ярмарок і зустрівся з людьми, які займаються музеями в темряві. Тепер не знаю, телефонувати їм і нагадувати про себе чи ні.

У принципі, поляки дуже добре відгукуються на прохання про допомогу. Я спробував проїхатися потягом Польщею. Спочатку я їхав із Гданську до Варшави, і у нас не вийшло із супроводом. Знайома зустріла мене й пересадила на потяг до Августова. Але ж таки назад удалося організувати супровід. Я вийшов у Варшаві й думав, що мене зустрінуть. І тільки завдяки кондукторові, у якого як раз закінчилася зміна, мене забрали з вокзалу.

Є свої незручності в доступності. Я в Харкові звик триматися правої сторони, коли йду вулицею. Тут такого немає. Поруч йде велодоріжка. Мене тягне пройти правою стороною. Я не кажу, що це погано, — у товаристві незрячих є інструктор, який пояснює, як бути.

Ще для мене незручність. Коли підходить маршрутка, я звик, що двері відчиняються і я можу зорієнтуватись і зайти. Тут, у польському громадському транспорті, треба натискати на кнопку самостійно, щоб двері відчинилися. Виходить, спочатку треба знайти ті двері руками, а потім вже цю кнопку. **Для цього тут є інструктори, які мене б навчили орієнтуватись у просторі. На жаль, я поки цим не займаюсь, але мені цікаво дізнатися, як це працює.** Я розмовляв із дівчиною із Софії, з Болгарії, вона розповідала, що там теж таке було, але через постійні скарги людей ці кнопки прибравли.

Загалом, підпрацьовую як масажист, шукаю цікаві контакти з людьми. Був цікавий випадок, прийшла журналістка з польського радіо. Вона брала в мене інтерв'ю про великодні традиції. Вийшло так, що ця журналістка добре знає Ляски, спілкується з незрячими. Ляски — осередок незрячих, там школи для незрячих. Є такі сестри Францисканки, і може чули про Елізбету Чадську, яка заснувала цей великий центр.

Олена Зіненко. Коротко й інтенсивно про все, що є в Польщі.

Катерина Васюкова. Акторка театрів «Публіцист», «Нафта». Я сиджу в Польщі, але відчуття такі, ніби я на Римарській. Це місце з книжками, і дивиться, я знайшла книгу про Україну українською: ось про Держпром, про будинок «Слово».

Почну з початку. Приїхала я до міста Сосновець. Це дуже маленьке місто, з одним театром на все місто. Коли я розповідаю їм про Харків, вони так уважно слухають. Мені з трьома дітьми й собакою дали однокімнатну квартиру. Я в ній оселилася і перші тижні взагалі майже не виходила з дому. **Відчувала дуже великий страх і стрес. Я відчувала, що навколо немає війни, але був присутній ірраціональний**

страх, що я загублюся, що загубляться діти. Два тижні минуло, і з'явилося відчуття «Як це, я нічого не роблю? Треба віддячити людям за те, що я маю житло». Я відчувала сили працювати акторкою. Сказала, що я можу прибирати, можу продавати квитки в театрі. Мені дати півтора місяця відпочинку.

Потім цей театр допоміг мені влаштуватися в один проєкт в іншому місті. 15 українських жінок зробили виставу «5:00» про свій досвід. Було важко працювати, сказати собі, що це теж важливо. **Тоді мені здавалося: навіщо ця вистава, вони ж і так поруч, вони все чують і знають. Але це було важливо: після прем'єри, після того, як дуже емпатичні люди плакали разом зі мною.** Нам дуже допомагали, нам дали житло, дали навіть няню для моїх дітей.

Після цього мені й Ніні Батовській запропонували залишитися як акторкам на ставці. Я вже мала 2 прем'єри. Все пов'язано з Україною та війною, навіть якщо це не напряму. В одній із вистав я говорю монолог про те, як я хочу до своєї коханої на Місяць. І говорю я це польською мовою, але відчувається, що я українка, тому це зчитується зовсім в іншому ключі.

Друга вистава — «Ласкавий» за Літелом. Це історія про Другу світову війну, але, звісно, вони розповідають про нашу війну. До нас із Ніною було дуже ніжне ставлення, ми мали змогу відмовитися. **Адже тема важка, тема війни й вбивства. Ти не можеш вийти із цього контексту в житті, а тут ще й працюєш в ньому. Але ми не відмовилися. Неможливо не працювати. Особливо ця важливість — казати про Україну із цієї сторони.**

Також ми з Ніною зробили виставу «Czuję do ciebie miętę». Це прислів'я, перекладається з польської як «Я відчуваю до тебе м'яту», тобто щось ніжне. Вистава про Лесю Українку й Ольгу Кобилянську. Також про нас із Ніною, про наші відносини. Це був цікавий досвід, бо ми вперше були режисерками, акторками, хореографками. **Хотілося говорити більше, ніж про війну. Хотілося говорити про українську культуру, про контекст, щоб чули українську мову.** Були дуже дивні відгуки, поляки такого не очікували, це для них нова щирість і відкриття.

Фото 13
Вистава «Czuję do ciebie miętę».
Фото: Катерина Васюкова

Фото 14
Вистава «Czuje do ciebie mięte».
Фото: Катерина Васюкова

Це дуже дивно, але навіть коли я не розмовляю польською, мені кажуть, що ми з Ніною відрізняємося від поляків. Те, як ми знаходимося на сцені, ми по-різному це транслюємо, наші стани.

З приводу інклюзивності. Я намагалась аналізувати, що я побачила тут у сфері доступності театру. Поляки часто додають у свої спектаклі українські субтитри, є окремі дні для українців. Для українців квиток коштує дуже мало, усього 8 грн.

Ця вистава, «5:00», ми граємо її в маленьких містах. І останній раз, коли ми її грали, я постійно чула, як у першому ряду хтось постійно говорить. Я так образилася: «Як можна говорити в момент виступу?». Потім в якийсь момент я побачила, що це хлопець, який не бачить. Тобто він чує українську мову, але не може прочитати переклад, тому чоловік сидів і тихенько перекладав йому. Але це мені як акторці заважало.

Тому **тут теж треба думати, як робити ці субтитри доступними**. Я бачила тільки одну виставу в Польщі, яка була доступна для всіх. Це була вистава паралімпійки, що розповідала про свій досвід і робила речі, про які все життя мріяла: отримала Оскар, читала реп. Неймовірна вистава. Її могли й відчувати, і побачити, і доторкнутися.

Аліна Богданович. З приводу досвіду, який я бачу тут. У мене є досвід двох країн, тому що я живу зараз у Польщі, а Яна знаходиться у Швеції. І періодично я до неї туди їжджу. Це трошки різний досвід, тому що Польща і Швеція різні в плані інклюзії. Якщо до прикладу, той проект, у якому я зараз працюю, дуже схожий на те, що робили ми. Можливо, хтось пам'ятає центр «Фрагменти» — ма-

леньке приміщення, для невеликої кількості людей. Швеція в цьому плані інша.

У Швеції питання доступності виникає менше. Діти з інвалідністю можуть доступно відвідувати Палади культури. Тут Палади культури не є тотожними до наших: неймовірна кількість різних приміщень, сцен тощо. Але чомусь у разі купівлі квитків людина з інвалідністю має за деякий час до початку вистави особисто приїхати, аби забрати свій квиток. Це було єдине, що мене здивувало.

Для будь-яких обставин у них є місце для людей з інвалідністю. У мене взагалі не виникає питань доступності, питань: «Як ти туди потрапиш?» У Стокгольмі є музей Астрід Ліндгрєн і Туве Янссон. Музей складається з кількох залів тематичних, на кшталт реалістичних фотозон. І є дуже популярна штука: інтерактивний перформанс, де відвідувачів саджають у вагончик і відправляють у таку мандрівку тунелем, у якому розташовано лялькові експозиції певних сцен із казок. Така мандрівка крізь казки. Аналогічна система використовується в музеї вікінгів. Очевидно, що ця технологія специфічна для людини з інвалідністю, особливо на масивному візку. Але для нас зробили все: виділили час і місце, зняли сидіння і так далі. І так в абсолютно будь-якому культурному закладі.

І особливо метро. Це моє особисте відкриття, бо метро Стокгольму — це особливо заплутана система. Але питання «як я доберуся з точки А в точку Б» для людини з інвалідністю не стоїть. Мало того, аби вийти з дому, у людини все на кнопках. Все, що стосується балкона, ліфта, під'їзду, — у нього є пульт, який все відкриває.

Про Польщу що я хотіла сказати. Я живу біля Балтійського моря, і тут недалеко, в Сопоті, цього літа відкрився інклюзивний пляж.

Нам на початку допомагала родина активістів у сфері інклюзії. І вони дуже борються за різні ініціативи. Основна тема, яку я від них почула: **можливість таких центрів, де людина з інвалідністю вже в дорослому віці мала б змогу жити самостійно, окремо від батьків і мати всі комфортні умови для життя. Мала б змогу працювати й мати власний простір. Це про умови підтриманого проживання.**

Марія Ясеновська. Метро — це про зрозумілість навігації. Навігація має бути зрозумілою в таких заплутаних приміщеннях, в об'єктах інфраструктури. Це класний тест на зрозумілість.

Подолання викликів і бар'єрів в інших країнах, побачені досягнення у сфері культури й забезпечення доступності та свій власний внесок у цю сферу — непростий і цінний досвід, про який важливо говорити українцям.

Чи є зараз запит в Україні на інклюзивний культурний простір, як його організувати і як він може допомогти? Думку із цього приводу учасниці висловили в підсумковому обговоренні.

4

ІНКЛЮЗІЯ ЯК ШАНС ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ФІЗИЧНОГО Й ПСИХОЛОГІЧНОГО

Бар'єрів забагато, але це не зупиняє активістів, і вони готові створювати та ділитися новими інклюзивними продуктами. Про це була четверта зустріч фестивалю.

Наталія Звягінцева. З великою радістю хочу сьогодні розповісти про наш проєкт INKuLtur. Ми про інклюзію в культурі, наша діяльність спрямована на підвищення доступності закладів культури для людей з інвалідністю. Ми реалізуємо освітні програми, створюємо онлайн-відеокурси й семінари про інклюзію і безбар'єрність. Також працюємо безпосередньо із закладами культури, створюємо інклюзивні арт-проєкти, організовуємо зустрічі експертів і багато іншого.

При цьому всьому найголовніше для нас — обмін досвідом між фахівцями, усунення бар'єрів і визнання важливості інклюзії та різноманіття на рівні всього суспільства.

Знаходимось у Берліні, і завдяки партнерам ми представлені в Україні, Вірменії, Грузії.

Розповім про наш безплатний навчальний онлайн-курс. Основна його аудиторія: початківці в області інклюзії у сфері культури. Співробітники закладів культури, які мало що знають про доступність, але дуже хочуть зробити свій заклад більш інклюзивним.

Десять експертів в області інклюзії в культурній сфері розказують про свій професійний та особистий досвід у дев'яти відеороліках. Учасники курсу дізнаються, на що треба звернути увагу, і на конкретних прикладах побачать, як відвідування музею може бути приємним для будь-якої людини — від планування до самого відвідування.

Ми розробили на сайті INKuLtur інтерактивну базу експертів з інклюзії та доступності. Кожен, хто відчуває, що він є експертом в інклюзії, може залишити свої контакти, і ми додамо ці контакти в базу. З України в нас, до речі, ще нікого немає, тому запрошуємо.

Також ми розробили стратегію доступності «Як зробити заклади культури доступними для людей з інвалідністю». Вона невелика, і в ній розповідається про доступність на трьох рівнях: на рівні персоналу, на рівні програми й на рівні публіки.

Олена Зіненко. Коли бачиш новий курс, починаєш розуміти свій досвід по-новому. На нашому сайті теж є курс про розуміння інклюзії, але у вашому курсі є деякі відповіді, які ми для себе не знайшли. Круто, що такі роз'яснювальні курси з'являються.

Аліна: Ви робили курс, Наталія робила курс. Я до вторгнення теж створила курс про створення інклюзивного культурного продукту на базі Обласного центру культури й мистецтва, який проводили для працівників обласних закладів культури. 25 лютого мав пройти останній модуль.

Валентина Холодок. Добрий вечір всім. Дуже щаслива всіх бачити. Наразі ми змінили приміщення, воно може бути доступним для всіх. Ми будемо відкривати реабілітаційний хаб в Харкові. Це буде простір для реабілітації людей у ці важкі часи. Ми хочемо зробити цей хаб відкритим і дієвим. І тут нам потрібна ваша допомога як експертів. Що нам краще зробити? Навчіть нас, ми ще багато чого не знаємо. Ми хочемо, щоб люди могли приходити й просто спілкуватися. Також у нас є пропозиція написання спільних проєктів.

Наталія Івашура. Пані Валентина, хотіла вам сказати. Наша майстерня зараз не функціонує, ми працюємо виключно як гуманітарний штаб. І навіть зараз існує великий попит. Батьки дітей з інвалідністю запитують нас, чи не проводимо ми занять.

Обов'язково при вашому плануванні думайте про те, що **багато родин дітей з інвалідністю не знають, куди подітися. Бо в Харкові майже не залишилося закладів, куди вони можуть прийти й, скажімо, помалювати зі своєю дитиною.** Я думаю, коли ви почнете працювати над розвитком і стратегією вашого хабу — зверніть на це увагу, будь ласка, бо зараз ці батьки ніби за бортом. Родинам із дітьми з інвалідністю, зокрема аутизмом, дуже важко знайти такі варіанти, щоб батьки могли залишити дитину й, скажімо, кудись поїхати. Дуже

важко їх умовити навіть на якусь одноденну екскурсію. Я думаю, у вашій оновленій стратегії ви можете спробувати врахувати це.

Валентина. Щиро вам дякую. У нас за останні роки зібрано багато контенту. І нам тут ваша допомога вже потрібна: як нам адаптувати цей контент для людей з інвалідністю? Можливо, титри зробити, можливо, ще щось.

Наталія Івашура: Хотіла прокоментувати про підтримане проживання. Війна запустила таку думку в українських батьків про те, що життя плінне. Вони потрапили в різні країни й почали вивчати це питання. Багато хто з батьків підлітків з інвалідністю хочуть повертатися в Україну. Вони розуміють, що система освіти неідеальна в жодній із цих країн. Вже йдуть такі розмови, що з якої країни вони хочуть взяти, які досвіди перейняти. Але в більшості є точно одна думка: не можна створювати умови цього підтриманого проживання, не створюючи при цьому систему працевлаштування цих дітей.

Марія Ясеновська. Аліно, розкажи, з твого досвіду що саме хотілося б забрати із собою в Україну?

Аліна Богданович. Коли ми приїхали в Польщу, ми потрапили в такий осередок, де живуть дорослі люди з інвалідністю. І у них є, напевно, головна їхня культурна діяльність — абсолютно дивовижний оркестр по факту

майже повністю із шумових інструментів. Вони робили концерт на підтримку України й на підтримку людей з інвалідністю, що страждають від війни в Україні. Разом з ними грав якийсь неймовірно відомий польський музикант.

Олена Зіненко. Шумовий оркестр — це те, що ми ще не спробували в «ІнклюзіОН».

Марія Ясеновська. Ми тут з Оленою думали. Через те, що ми зараз усі знаходимося в різних країнах, треба замахнутися на кращі практики інклюзії за кордоном. Якщо пам'ятаєте, ми робили таке по Україні й, знову ж таки, базувалися на анкеті з оцінки інклюзивності.

Олена Зіненко. Зараз треба замислюватися, у який спосіб нам створювати інформаційні роз'яснювальні компанії, які виходили б за межі нашої бульбашки. Які дійсно давали б знання там, де вони не є доступними. Тут є багато питань, і є багато над чим стратегічно подумати.

Другий момент: інклюзія про іншість. Я подумала, що **інклюзія — це про прийняття іншого й про сприйняття себе як іншого. Готовність суспільства створити простір іншості, який був би безпечним.**

Тож питання створення безпечного інклюзивного простору, який допомагає відновлюватися фізично й психологічно, є наразі актуальним як ніколи.

АВТОРИ

Ясеновська Марія — президентка, аналітик, експертка з прав людини ХОФ «Громадська Альтернатива».

Зіненко Олена — викладачка, медіааналітик, координаторка проєктів ХОФ «Громадська Альтернатива».

Катерина Кормілець — активістка, комунікаційна менеджерка проєктів ХОФ «Громадська Альтернатива».

Консультантка — Олена Уварова, юристка, правозахисниця.

За редакцією: Ольга Синюгіна

Верстка: Марина Духніч

КОНТАКТИ

Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні

Фелікс Гетт | Директор Представництва Фонду в Україні
вул. Борисоглібська 15а, м. Київ, 04070, Україна
Тел.: +38-044-234-00-38 | Факс: +38-044-451-40-31

Всі тексти доступні на веб-сайті:
<http://ukraine.fes.de/>

Замовлення / контакти:
ukraine@fes.de

Комерційне використання всіх публікацій та інших матеріалів, виданих Фондом ім. Фрідріха Еберта (ФФЕ), не дозволяється без письмового дозволу ФФЕ.

ІНКЛЮЗІЯ В УКРАЇНІ І ПОЗА КОРДОНАМИ

У перший рік повномасштабного російського вторгнення в Україну мережа партнерів ХОФ «Громадська альтернатива» провели щорічний фестиваль доступності «ІнклюзіON Fest 2022» онлайн, щоб поділилися досвідом щодо того, як швидко приймати рішення для порятунку життя людей, надавати допомогу в організації евакуації та подальшого розміщення.

Підвищується значимість інклюзивної культури: доступні простори стають прихистками, а творчі майстерні — інструментом проживання травми і пошуку нових сенсів життя.

Нові закордонні досвіди дають змогу відрефлексувати власні досягнення і розширюють обрії, це шанс зробити Україну кращою.